

SOLIQQA TORTISH TAMOYILLARI MAVZUSINI O'QITISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH

Tojiboev Ilxomjon Ixvoldinovich
Toshkent TDIU Andijon fakulteti

Annotatsiya: maqolada "Solliqqa tortish tamoyillari" mavzusini samarali o'qitishda interaktiv o'quv metodlaridan foydalanishning ilmiy-uslubiy asoslari yoritilgan. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, talabalar faolligini oshiruvchi vositalar va raqamli texnologiyalarning o'rni ko'rsatib beriladi. Shuningdek, amaliy misollar, metodlar va mashg'ulot ssenariylari orqali bu mavzuni yanada qiziqarli va samarali o'qitish uslublari tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: solliqqa tortish, tamoyillar, interaktiv metodlar, ta'lim, fiskal siyosat, solliq siyosati, pedagogika, raqamli texnologiyalar.

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida davlat moliyasini barqaror yuritish, byudjetga barqaror tushumlar keltiruvchi solliq siyosatini to'g'ri shakllantirish va uni amaliyotga joriy qilish dolzarb masalaga aylangan. Aynan shunday sharoitda iqtisodiy fanlar ichida **"Solliq va solliqqa tortish"** fanining ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu fan orqali talabalarda solliqlar, solliq tizimi, solliqqa tortish mexanizmlari va uning prinsiplari haqidagi bilimlar shakllanadi.

"Solliqqa tortish tamoyillari" esa bu fan doirasidagi **asosiy nazariy asos** bo'lib xizmat qiladi. Bu tamoyillar solliqlarning qanday belgilanishi, qanday undirilishi va ularning adolatlilik, shaffofligi va iqtisodiy samaradorligi kabi muhim jihatlarni belgilab beradi. Ya'ni, ular nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham davlat bilan fuqarolar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarning asosidir. Shu sababli, bu mavzuni to'g'ri va samarali o'qitish, talabalarda solliqlarga nisbatan tushuncha va mas'uliyatni shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

An'anaviy ma'ruza asosidagi yondashuvda, odatda, talaba passiv rol o'ynaydi-u tayyor bilimni eshitadi va uni yodlab olishga harakat qiladi. Ammo bu usul zamonaviy ta'lim talablariga mos emas. XXI asrda ta'lim olish jarayoni faqat bilim egallash bilan emas, balki **analitik fikrlash, tahlil qilish, qaror qabul qilish va jamoada ishlash** kabi ko'nikmalarni ham shakllantirishi kerak. Aynan shunday vaziyatda **interaktiv metodlardan foydalanish** muhim ahamiyat kasb etadi.

Interaktiv metodlar-bu o'quv jarayonida talabani faol ishtirokchiga aylantiradigan, ularni o'ylashga, muhokama qilishga va xulosa chiqarishga majbur qiladigan metodlardir. Ayniqsa, solliq tamoyillari kabi abstrakt mavzularni real holatlar, simulyatsiyalar, aqliy hujumlar yoki guruhli tahlillar orqali o'rgatish, bu mavzuni talaba ongida mustahkam o'rnatishiga sabab bo'ladi.

Soliqqa tortish tamoyillari-bu davlatning soliq siyosatini yuritishda, soliqlarni joriy qilishda va ularni undirishda asoslanadigan umumiy qoidalar, printsiplar majmuidir. Ushbu tamoyillar xalqaro iqtisodiy tajribalarga asoslangan holda, mamlakat ichki iqtisodiy siyosatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda belgilanadi. Ular soliqlarning ijtimoiy adolatli, iqtisodiy asosli va huquqiy barqaror bo'lishini ta'minlaydi.

Soliqqa tortish tamoyillari nafaqat soliq organlari uchun, balki soliq to'lovchilar uchun ham muhim yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Aynan shu printsiplar soliqqa tortish jarayonining qonuniylik, adolat, shaffoflik kabi asosiy tushunchalarini amalda qo'llash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida va ilg'or iqtisodiy adabiyotlarda quyidagi asosiy soliqqa tortish tamoyillari belgilangan:

1. Adolat tamoyili. Soliqqa tortishda adolat-bu eng asosiy va universal prinsip hisoblanadi. Unga ko'ra, har bir shaxs yoki yuridik shaxs o'z daromadiga yoki moliyaviy imkoniyatiga yarasha soliqlar to'lashi kerak. Ya'ni, soliqqa tortish teng va adolatli bo'lishi lozim. Bu prinsip asosida progresiv soliq stavkalari qo'llanishi, kam ta'minlangan qatlamlarga soliq yengilliklari berilishi mumkin.

2. Ochiqlik va shaffoflik tamoyili. Soliq siyosatining ochiqligi-bu davlat va jamiyat o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarda ishonch muhitini yaratadi. Soliq tizimi shaffof bo'lishi kerak, ya'ni har bir to'lovchi qanday soliq nega va qancha miqdorda to'layotganini bilishi kerak.

Bugungi kunda O'zbekistonda soliq organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash bo'yicha ko'plab raqamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, my.soliq.uz portali orqali jismoniy va yuridik shaxslar o'z soliq qarzlarini, deklaratsiyalarini va to'lov tarixini ko'rishlari mumkin. Bu ochiqlik soliq to'lovchilarni davlatga nisbatan ishonchli munosabatda bo'lishga undaydi.

3. Qonuniylik va majburiylik tamoyili. Bu tamoyilga ko'ra, soliqlar faqat qonun asosida joriy qilinadi va hech bir shaxs qonunda belgilangan soliqlardan ozod etilmaydi (agar qonunda o'zgacha holat ko'rsatilmagan bo'lsa). Har qanday soliq turi, uning miqdori va to'lov muddati qonuniy asosda belgilanadi.

4. Iqtisodiy asoslanganlik tamoyili. Soliqqa tortish davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatiga muvofiq bo'lishi, real iqtisodiy shart-sharoitlarni hisobga olgan holda yuritilishi zarur. Bu prinsip soliq tizimini iqtisodiy rivojlanishga moslashtirish, biznesni rag'batlantirish va investitsiya muhitini yaxshilashga xizmat qiladi.

5. Soddalik va qulaylik tamoyili. Soliq tizimi to'g'ri ishlashi uchun u oddiy, tushunarli va qulay bo'lishi zarur. Murakkab soliq shakllari va hisob-kitoblar soliq to'lovchilarning noroziligiga sabab bo'ladi, bu esa yashirin iqtisodiyotning o'sishiga olib keladi.

6. Barqarorlik tamoyili. Soliq siyosati o'zgaruvchan bo'lmashligi kerak, ya'ni soliq stavkalari, soliq tartibi va to'lov shartlari ma'lum vaqt davomida barqaror bo'lishi kerak. Tez-tez soliq qonunlarining o'zgarishi tadbirkorlik muhiti barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

7. Samaradorlik va tejamkorlik tamoyili. Bu tamoyil soliq yig'imlarining byudjetga tushishini maksimal darajada ta'minlashi, biroq soliq yig'ish xarajatlari esa minimal bo'lishi kerakligini anglatadi. Agar soliqlarni yig'ish uchun ortiqcha ma'muriy yoki moliyaviy resurslar sarflansa, bu tizimning samaradorligini pasaytiradi.

8. Hududiy xususiyatlarni hisobga olish tamoyili. Har bir mintaqaning iqtisodiy salohiyati, ishlab chiqarish hajmi, infratuzilmasi va demografik holati turlicha. Shu sababli, ayrim soliqlar mintaqaviy xususiyatlarni inobatga olgan holda belgilanadi yoki soliq imtiyozlari beriladi.

Zamonaviy ta'lim jarayoni talabalarni passiv bilim oluvchidan faol ishtirokchi, mustaqil fikrlovchi, muammo yechuvchi, muloqotda bo'luvchi shaxsga aylantirishga qaratilgan. Shu sababli so'nggi yillarda interaktiv o'qitish metodlari keng qo'llanilmoqda. Bu metodlar ta'lim jarayonini faollashtiradi, talabalarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga, muhokama qilishga va qaror qabul qilishga undaydi.

Soliq va soliqqa tortish kabi iqtisodiy fanlar ayniqsa interaktiv metodlarga muhtoj, chunki bu fanlar nazariy bilimlar bilan cheklanmay, real iqtisodiy jarayonlar va moliyaviy munosabatlarni tahlil qilishni ham talab qiladi.

Interaktiv metodlar-bu o'qitishning bunday shakllariki, bunda o'qituvchi va talaba o'rtasida ikki tomonlama muloqot bo'ladi, talaba o'qituvchining tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilim yaratishda faol ishtirokchiga aylanadi.

Boshqacha qilib aytganda, interaktiv metodlar o'quvchilarning intellektual, muloqot, muhokama va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu metodlar orqali o'rgatilayotgan mavzular hayotiy misollar, muhokamalar, rolli o'yinlar, grafik chizmalar, debatlar va guruhlarda ishlash orqali chuqurroq o'zlashtiriladi.

Quyida interaktiv metodlarning asosiy turlari va ular soliqqa tortish mavzusiga qanday mos kelishini ko'rib chiqamiz:

“Aqliy hujum”. Bu metod kichik guruhlar yoki butun auditoriya bilan o'tkaziladi. O'qituvchi biror muammo yoki savol beradi, talabalar esa tezkor tarzda o'z fikrlarini aytadilar. Fikrlar tanqid qilinmaydi, barcha takliflar yozib boriladi.

“Debat”. Bu metod ikki yoki undan ortiq qarama-qarshi fikrga ega guruhlar o'rtasida o'tkaziladi. Har bir guruh o'z pozitsiyasini himoya qiladi.

Bu metod talabalarning dalil keltirish, tanqidiy tahlil qilish, muloqotda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

“Rolga kirish”. Bu usulda talabalar real hayotdagi vazifalarni bajaruvchi shaxslar-soliq inspeksiyasi xodimi, tadbirkor, fuqarolar, auditor rolda bo‘lib, soliqqa oid muammolarni muhokama qiladi. Masalan, soliq tekshiruvi holatini rol o‘yin shaklida tashkil qilish mumkin.

Bu usul real hayotiy tajriba beradi, talabalarda hissiy barqarorlik, muloqot madaniyati va huquqiy ongni shakllantiradi.

“Guruhda ishlash”. Talabalar kichik guruhlariga bo‘linadi va har bir guruhga mavzu yoki topshiriq beriladi. Masalan, guruhlar soliqqa tortish tamoyillarini birmabir tahlil qiladi va prezentatsiya orqali taqdim qiladi.

“Case-study”. O‘qituvchi hayotiy misol asosida soliqqa oid muammoli vaziyatni beradi. Talabalar uni tahlil qilib, turli yechim variantlarini ishlab chiqadi.

Interaktiv metodlar bir necha sabablarga ko‘ra zamonaviy o‘qitish jarayonida muhim o‘rin egallaydi. Quyida ularning asosiy afzalliklari keltirilgan:

A) Faollik va qiziqishni oshiradi. An’anaviy darsda talaba faqat tinglovchi bo‘lsa, interaktiv metodlarda u faol ishtirokchi, bahs yurituvchi, qaror qabul qiluvchi bo‘ladi. Bu esa darsga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

B) Tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi. Talaba faqat faktlarni yodlab olish emas, balki ularni tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarishni o‘rganadi.

C) Mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Interaktiv usullar talabalarda o‘z fikrini asosli ifodalash, dalil keltirish va boshqalarni tinglash madaniyatini rivojlantiradi.

D) Jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Guruhli ishlar orqali talabalar bir-birlarini eshitishni, fikrlar farqliligini hurmat qilishni, murosaga kelishni o‘rganadi.

E) Tezkor qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Real hayotdagi muammolarni tahlil qilish orqali talabalar o‘zlarining fikrlash doirasi va muammoga yondashuvlarini kengaytiradi.

F) Axborotni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Soliqqa tortish kabi murakkab mavzularni mustaqil tahlil qilish orqali talaba bilimni faqat yodlab emas, balki anglab oladi.

Interaktiv metodlardan muvaffaqiyatli foydalanish uchun o‘qituvchining tayyorligi juda muhim. Quyidagi jihatlar zarur:

- ✓ **Darsni rejalashtirish:** Har bir interaktiv faoliyat darsning maqsadi, mavzusi va auditoriyaning darajasiga mos bo‘lishi kerak.
- ✓ **Teng imkoniyat yaratish:** Har bir talaba darsda ishtirok etish imkoniga ega bo‘lishi kerak.
- ✓ **Muhokama va yakunlar:** Faoliyatdan keyin umumiy xulosa chiqarish, o‘rgatilgan materialni mustahkamlash zarur.

Quyidagi misollar orqali aynan “Soliqqa tortish tamoyillari” mavzusini interaktiv metodlar yordamida qanday o‘qitish mumkinligini ko‘rib chiqamiz:

Metod	Amaliy qo'llanishi	Natijasi
Aqliy hujum	“Adolatli soliq tizimi qanday bo'lishi kerak?” savoli beriladi.	Talabalar adolat tamoyilini tushunadi.
Rol o'yinlari	“Soliq inspektori va tadbirkor” rollari orqali tekshiruv jarayoni.	Soliq tartibi va qonuniylik tamoyili mustahkamlanadi.
Case-study	“Hududda tadbirkorlik sust rivojlanmoqda — sabab nima?”	Hududiy yondashuv va iqtisodiy asoslanganlik prinsipi tahlil qilinadi.

Zamonaviy ta'limda talabaning faolligini ta'minlash, uni mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirish asosiy maqsadlardandir. Ayniqsa, iqtisodiyot va moliya sohasiga tegishli fanlarda, jumladan “Soliq va soliqqa tortish” fanida interaktiv metodlardan foydalanish zaruratga aylanmoqda. “Soliqqa tortish tamoyillari” kabi nazariy jihatdan muhim, amaliy jihatdan esa murakkab mavzularni chuqur va samarali o'rgatishda interaktiv metodlar beqiyos ahamiyatga ega.

Shunday qilib, pedagogik jarayonda interaktiv metodlardan maqsadli foydalanish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki talabaning kasbiy shakllanishida muhim omilga aylanadi. Bu yondashuv “bilim berish”dan ko'ra “bilim yaratilishiga yo'l ochish” tamoyiliga asoslanadi. Aynan shunday uslub bilan o'qitilgan soliq mutaxassislari kelajakda iqtisodiy islohotlar jarayonida faol va mas'uliyatli ishtirokchi bo'lishga qodir bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (so'nggi o'zgartirishlar bilan).-T.: Adolat, 2024.
2. Nurmuratov Q.X., Abdug'aniyev A.A. “Soliq va soliqqa tortish: nazariya va amaliyot”. -T.: Iqtisodiyot, 2023.
3. Tursunov B., Saidov A. “Soliq siyosati va tamoyillari”.-T.: Moliya, 2022.
4. G'ulomov S.S., Xudoyqulov U.M. “Innovatsion ta'lim texnologiyalari”.T.: O'qituvchi, 2020.
5. Ahmedova S. “Interaktiv metodlar asosida dars o'tkazish texnologiyalari”.-T.: TDPU, 2021.